

Т.В. Святенко *,
 В.К. Захаров,
 С.В. Захаров,
 В.В. Стрюков,
 Д.Г. Башмаков,
 В.В. Горбунцов,
 Л.А. Погребняк,
 В.В. Акимова

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ДНІПРОВСЬКА ШКОЛА ДЕРМАТОВЕНЕРОЛОГІЇ У XX-XXI СТОЛІТТЯХ

Дніпровський державний медичний університет
 вул. Володимира Вернадського, 9, Дніпро, 49044, Україна
 Dnipro State Medical University
 Volodymyra Vernadskogo str., 9, Dnipro, 49044, Ukraine
 *e-mail: tatsvyatenko@gmail.com

Цитування: Медичні перспективи. 2025. Т. 30, № 3. С. 105-120

Cited: Medicni perspektivi. 2025;30(3):105-120

Ключові слова: історія медицини, історія науки, лідер, кафедра шкірних та венеричних хвороб, особистість, Дніпровський державний медичний університет

Key words: history of medicine, history of science, leader, department of skin and venereal diseases, personality, Dnipro State Medical University

Реферат. Еволюція професійної ідентичності: Дніпровська школа дерматовенерології у XX-XXI століттях. Святенко Т.В., Захаров В.К., Захаров С.В., Стрюков В.В., Башмаков Д.Г., Горбунцов В.В., Погребняк Л.А., Акимова В.В. Метою дослідження є історичний аналіз Дніпровської школи дерматології та венерології через призму філософії науки, визначення ключових періодів її становлення та розвитку, основних досягнень, ролі лідерів у формуванні наукової школи для подальшого вдосконалення методології викладання та наукових досліджень. Матеріали та методи дослідження – загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні методи, які, базуючись на принципах історизму, науковості та об'єктивності у висвітленні подій, стали методологічною основою дослідження. За допомогою загальнонаукових методів, таких як синтез, аналіз, індукція та дедукція, були визначені: об'єкт та предмет, мета, сформульовані висновки. Дескриптивна статистика дозволила обробити дані для забезпечення точності та відповідності досліджуваній проблемі. У статті висвітлено життєвий шлях кафедри шкірних та венеричних хвороб Дніпровського державного медичного університету від моменту створення та формування наукової школи до сучасного життя кафедри. Автори намагаються чітко дотримуватися принципу історизму, події та факти розглядаються в хронологічній послідовності з урахуванням особливостей історичних реалій та їх впливу на розвиток освіти й науки. Методологічну основу дослідження становлять: науковість й об'єктивність у послідовності історичних подій та їх впливу на сьогодення із застосуванням комплексу загальнонаукових методів з використанням міждисциплінарного підходу. Автори звертають увагу на формування медичної науки як складного процесу і значення дисципліни «Історія медицини» у висвітленні подій цього процесу, вплив на студентів медичних університетів та на трансформацію у сфері медичних наукових досліджень. В історичному розвитку кафедри виділено чотири періоди, які були порівняні з напрямками мистецтва, адже слово «медицина» (лат. *medicina*) походить від словосполучення «*ars medicina*» – мистецтво лікування, зцілення: період «медичного абстракціонізму»; період «медичного модернізму»; період «медичного відродження»; період «медичного конструктивізму». Було з'ясовано, що історичний розвиток кафедри відбувається за філософськими законами розвитку науки Т. Куна та І. Лакатоша. Уперше було дано визначення кафедри з точки зору філософії та її рушійної сили у формальному та неформальному сенсі. Показані критерії та умови створення наукових шкіл, а також доведено, що життєвий цикл кафедри довший, ніж наукових шкіл. Вказується на значущість лідера в житті кафедри та наукової школи. Наголошується, що основними складовими лідера є харизма, стратегічне мислення, прагнення до саморозвитку, активна наукова діяльність і що саме ці складові сприяють формуванню медичної науки, покращенню методологічної роботи в освітянській діяльності науковців і як наслідок – формуванню науково-медичної еліти держави.

Abstract. Evolution of professional identity: the Dnipro School of Dermatovenereology in the XX-XXI centuries. Sviatenko T.V., Zakharov V.K., Zakharov S.V., Striukov V.V., Bashmakov D.H., Gorbuntsov V.V., Pohrebniak L.A., Akymova V.V. The purpose of the study is a historical analysis of the Dnipro School of Dermatovenereology through the prism of the philosophy of science, identification of key periods of its formation and development, main achievements, and

the role of leaders in the formation of the scientific school for further improvement of teaching methodology and scientific research. Materials and methods of the study – general scientific, special and interdisciplinary methods based on the principles of historicism, scientificity and objectivity in the coverage of events which formed the methodological basis of the study. General scientific methods such as synthesis, analysis, induction and deduction were used to define the object and subject, the purpose, and conclusions were formulated. Descriptive statistics allowed us to process the data to ensure accuracy and relevance to the problem under study. The article highlights the “life path” of the Department of Skin and Venereal Diseases of Dnipro State Medical University from the moment of creation and formation of the scientific school to the “modern life of the department”. The authors try to strictly adhere to the principle of historicism, events and facts are considered in chronological order, taking into account the peculiarities of the circumstances and the flow of historical time for the development of education and science. The methodological basis of the study is based on the following: scientific and objective approach to the sequence of historical events and their impact on the present, using a set of general scientific methods with an interdisciplinary approach. The authors draw attention to the formation of medical science as a complex process and the importance of the discipline “History of Medicine” in covering the events of this process, the impact on medical students and the transformation in the field of medical research. In the historical development of the department, four periods were identified, which were compared with the areas of art, given that the word “Medicine” (Latin medicina) comes from the phrase “ars medicina” – the art of treatment, healing: The period of “medical ‘abstractionism’”; The period of ‘medical modernism’; The period of ‘medical revival’; The period of ‘medical constructivism’. It was found that the historical development of the department follows the philosophical laws of the development of science by T. Kuhn and I. Lakatos. For the first time, the department was defined in terms of philosophy and its driving force in both formal and informal terms. The criteria and conditions for the creation of scientific schools are proved, and it is also proved that the life cycle of a department is longer than that of scientific schools. The importance of a leader in the life of a department and a scientific school is emphasized. It is emphasized that the main components of a leader are: charisma, strategic thinking, the desire for self-development, active scientific activity, and that these components contribute to the formation of medical science, improvement of methodological work in the educational activities of scientists and, as a result, the formation of the scientific and medical elite of the state.

У чому полягає сенс історії, у чому її призначення? Такі запитання перед собою ставили та ставлять дослідники історії, філософи, соціологи та звичайна людина при знайомстві з історичними фактами, і це знайомство відбувається через відчуття та розуміння єдності сьогодення та минулих часів. Концепцію єдності у всесвітньо-історичному процесі розглядав німецький філософ Карл Яспер, стверджуючи, що це є результат смислових проблем як окремо взятої людини, так і суспільства взагалі [1]. Англійський історик Арнольд Тойнбі у своїй роботі «Пізнання історії» стверджує, що найскладнішим є розуміння та прийняття факту необхідності пізнання історії, пізнання культурно-історичного процесу, розуміння відповідей на ланцюг запитань, що ставить «природа, суспільство, і внутрішня нескінченність самої людини» [2]. З історією можна знайомитися, її можна спостерігати, вивчати. Але все це лише попередні кроки до її пізнання.

Сучасні дослідники історії акцентують увагу на загальній науковості та компетентності/міждисциплінарності історичного методу, при цьому особливу увагу приділяють історичній пам'яті як феномену [3], а концепція глобалізації, яка з'явилась у 1980-1990 рр., підкреслює, що глобальна історія – це насамперед події, які дають поштовх історичним процесам, що відтворюються на локальному, регіональному та національному рівнях, і тоді вивчення історичних подій/процесів дозволяє досліджувати їх у цілому [4].

Глобалізація історичних процесів привела до появи великої кількості «сухих» цифр та фактів, і саме це зумовило виникнення сучасного мистецтва створення історії – сторітелінгу, який базується на реалістичності, зрозумілості та простоті; при цьому потрібно зосереджувати увагу на структурі історії та важливих компонентах історії (сюжет, герої, емоції, деталі й висновки) [5].

Історія медицини як наука не є винятком з вищесказаного: глобалізація – накопичення знань приводить до появи нових напрямків у діагностиці та в лікувальному мистецтві; пізнання та розуміння історичних фактів у медицині – аналіз будь-яких медичних експериментів/відкриттів з урахуванням сучасного стану медицини – дозволяє виправити помилки попередників, дійти нових висновків, до нових відкриттів, що можна розуміти, як єдність минулого, сьогодення та майбутнього, або іншими словами – зародження та історичний розвиток медичної наукової школи.

Концепція глобалізації історії викликала появу перспективного нового напрямку історико-медичних досліджень – «Історія медичного повсякдення» [6]. Перш за все це соціальна історія медицини, у межах якої досліджується медичне обслуговування (захворюваність, способи лікування тощо), по-друге, вплив соціальних чинників на розвиток медицини та ставлення до них суспільства, і головним об'єктом дослідження цього напрямку є людина та комунікації між медичним працівником та пацієнтом, вплив медичних

досліджень, насамперед вплив медичних науковців на розвиток регіону та держави в цілому (феномен історичної пам'яті) [7]. Саме в рамках соціальної медицини для створення необхідного для покращення сприйняття підґрунтя все частіше використовують інструменти візуалізації, які дають можливість поширити та зберегти в пам'яті необхідні моделі поведінки, які, з огляду на минуле, привели до покращення медичної ситуації [8].

Багатовікова історія медицини – це розвиток медичної професії від знахарства до її соціального, економічного й політичного домінування, яка сповнена грандіозними подіями, крутими по-

воротами та неочікуваними наслідками. Переосмислення текстів (фактів, подій) у XXI столітті дає можливість розглянути історію медицини у світлі подальших наукових досліджень у медицині.

Історія медицини цікава не тільки студентам, які вивчають свою професію, а й науковцям, які займаються дослідженнями у сфері управління охорони здоров'я, медичного права, соціології, політичної економіки тощо (міждисциплінарність) [9, 10], про що свідчить постійне зростання зацікавленості в дослідженнях з цього напрямку як у світі (рис. 1), так і в Україні (рис 2).

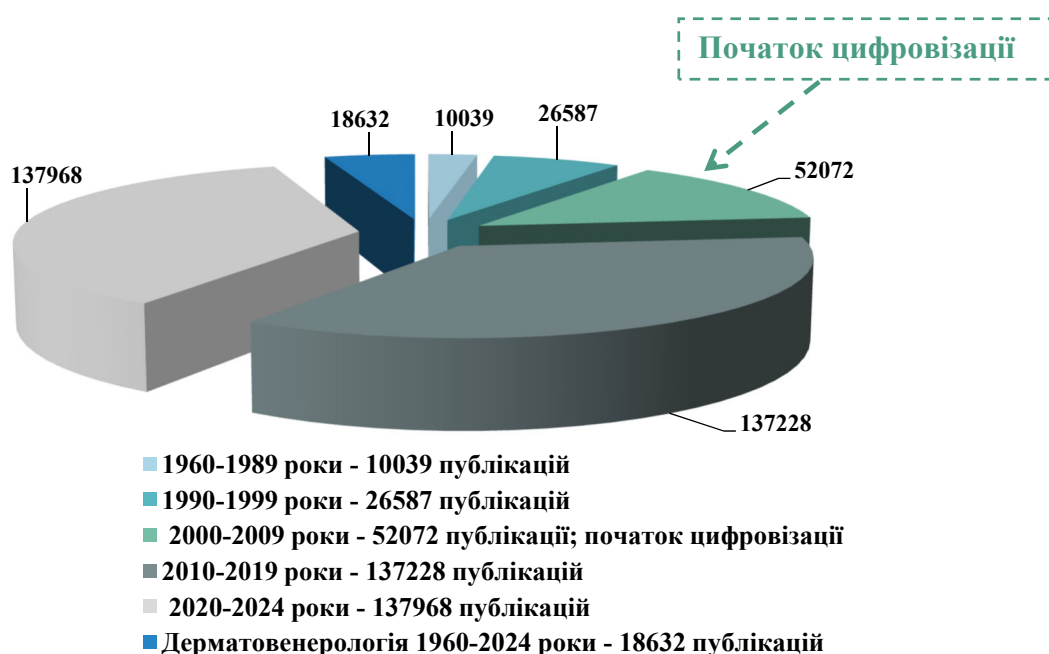

Рис. 1. Розподіл наукових публікацій з історії медицини та історії дерматовенерології за періодами (1960-2024 роки)

Дані, які наведені в діаграмі «Розподіл наукових публікацій з історії медицини та історії дерматовенерології», були отримані з електронної бази даних медичних і біомедичних публікацій PubMed та Google Scholar; пошук виконувався за ключовими словами – «history of medicine», «history of dermatology and venereology», «leader in science». Отримані дані з 1960 року до 2024 року були розділені на п'ять періодів. Перший період охопив 30 років. Другий, третій та четвертий охоплюють по 10 років кожний і четвертий період охопив п'ять років. Окремо виділено загальну кількість публікацій з історії дерматовенерології за період з 1960 року до 2024 року включно. Аналізуючи отримані дані, визначили таке: публікації з історії дерматовенерології становлять 5% від загальної

кількості досліджень з історії медицини, що може пояснюватися такими причинами – вузькоспеціалізований характер галузі; стигматизація дерматологічних та венерологічних пацієнтів, яка обмежувала і продовжує обмежувати публічну дискусію з цієї теми [11, 12]; традиційно дослідники історії медицини орієнтовані на більш конкретні галузі медицини (хірургія, внутрішні хвороби тощо). Збільшення кількості публікацій майже вдвічі в третій період пояснюється розвитком цифрових наукових архівів [13].

У п'ятому періоді з 2020 року до 2024 року включно спостерігається різке зростання публікаційної активності: якщо в четвертому періоді (2010-2019 рр.) щорічно в середньому з'являлося 13723 роботи ($137228/10=13723$), то у

2020-2024 роках цей показник зріс до 27594/рік ($137968/5=27594$). Це пояснюється таким чином:

- зростанням інтересу до історичного досвіду боротьби з епідеміями, і COVID-19 виступає в ролі каталізатора [14, 14];

- російсько-українська війна змусила дослідників звернутися до історичного досвіду військової медицини [16].

Як видно з діаграми, пік досліджень з історії медицини припадає на початок 2000 років, коли Україна приєдналась до Болонського процесу

(2005 рік), суть якого – реформування національних систем вищої освіти країн Європи, а мета – поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи. І ці роки можна вважати початком глобалізації медичної науки в Україні. Другий пік зростання історичних досліджень припадає на 2020 рік і відповідає світовому тренду зростання інтересу до історії боротьби з пандеміями та історії військової медицини.

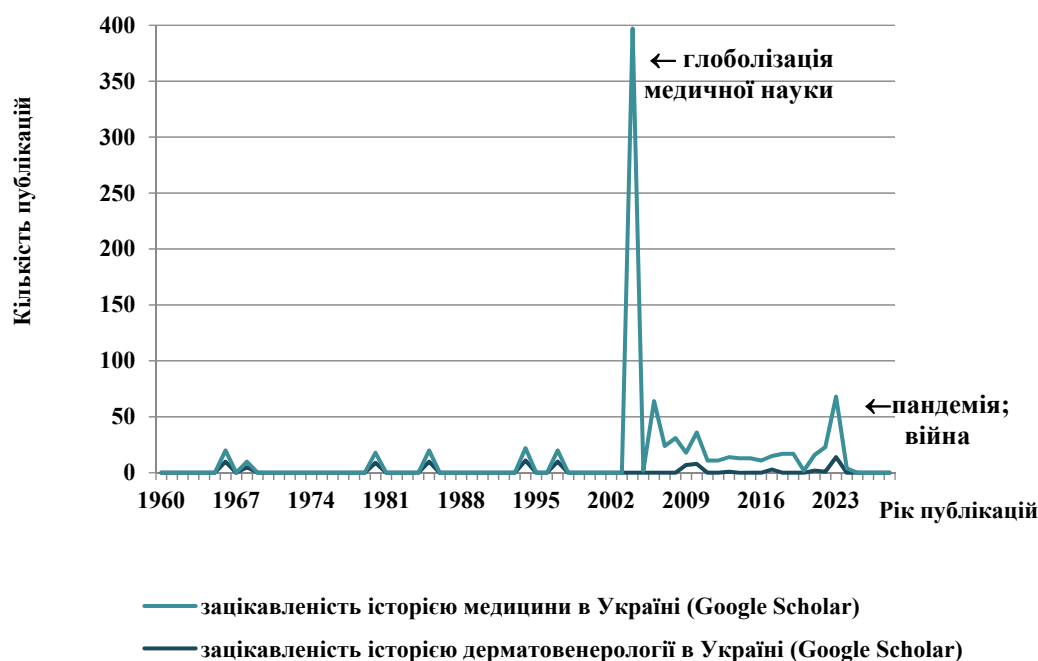

Рис. 2. Розподіл наукових публікацій з історії медицини та історії дерматовенерології за періодами (1960-2024 роки) в Україні

Вітчизняні вчені поширюють та поглиблюють наукові історико-медичні дослідження, різко збільшується кількість виданих книг, журналів тощо, але науковці підкреслюють проблему, яка полягає у фрагментації історичних фактів [17].

Ось, лише невелика частина прикладів, як вивчення в рамках історико-медичних досліджень дозволили по-новому побачити здобутки попередників.

Deforzh H.V. вивчав внесок функціональних морфологів у розвиток медицини – ці дослідження є надзвичайно важливим для осмислення сучасних проблем морфології, анатомії [18]. Shadrina O.V. та Gamaliia V.M. у своїх дослідженнях розкрили роль українських вчених у розвитку української науки, культури та освіти, а також їх внесок у розвиток вітчизняного дослідництва культури лікарських рослин, розроблення

ботанічної номенклатури та термінології лікарських рослин [19, 20].

Enrique Wulff вивчав історію розвитку хвороб і методів ранньої статистики, які використовувались в епідеміологічних цілях у військовій медицині, та причини поширення інфекцій на міжнародному рівні [21]. Біографія та наукова діяльність Яна Пуркінє, дослідження та відкриття якого пов'язані з гістологією, ембріологією, офтальмологією, кардіологією та нейрофізіологією, вивчалися багатьма вченими, але у 2020 році група дослідників розкриває його внесок у розвиток стоматології [22]. У 2021 році інша група дослідників вивчає спадщину Святого Луки, який, завдяки їхнім дослідженням та наполегливій праці, посів почесне місце в історії медицини (гнійна хірургія, топографічна хірургія, урологія тощо) та Східної Православної Церкви

[23]. Група вчених у 2021 році прослідкувала основні етапи діяльності видатних вітчизняних вчених та світової науки, які стояли у витоків становлення допоміжних репродуктивних технологій, а також висвітлили розвиток цього напрямку [24]. Сферу застосування безпілотних літальних апаратів у секторі охорони здоров'я, історичні етапи розвитку дронів від військового приладдя до медичних безпілотних літальних апаратів для своєчасного транспортування предметів першої необхідності по всьому світу вивчала група вчених з Африки [25].

Як бачимо з вищесказаного, історія медицини – це наука, що вивчає розвиток медичної теорії і практики, яка тісним чином пов'язана з розвитком суспільства, зміною суспільно-економічних відносин, історією культури народів та впливає на соціально-економічні та політичні інституції. Важливо підкреслити, що такі питання, як соціальне законодавство, профілактика соціально значущих хвороб, профілактичні огляди, лікарняні листки, кількість днів відпустки тощо, які закріплені в соціальному законодавстві, є результатом втілення в життя медичної думки, яка його надихнула.

Історія медицини являє собою історію фактів і процесів, які між собою пов'язані. Вона також є біографічною історією: видатних постатей, дослідників-вчителів, генераторів ідей, натхненників наукового колективу, лідерів, які об'єднали однодумців, лідерів-науковців, здатних створити наукову школу.

У сучасній науковій літературі проблема створення та діяльності наукових шкіл висвітлена досить широко. Науковці аналізують загальні характеристики наукових шкіл, розкривають цей феномен та його суть. При цьому є спільність усіх цих досліджень, автори відштовхуються від наукових досліджень класиків науки, наприклад О.О. Богомольця, В.Г. Шлопова та інших, дослідження яких залишаються актуальними й сьогодні [26, 27].

У своїх роботах О.О. Богомолець підкреслював, що без співробітників-однодумців видатний учений, незважаючи на наявність у нього нової ідеї та здатність генерувати ідеї, не зможе створити наукову школу; при цьому приділяв особливу увагу психологічній характеристиці науковця-лідера, засновника наукової школи: «Дуже важливо, щоб керівник, зберігаючи за собою пріоритет провідної ідеї, при розробці цієї ідеї співробітниками давав би їм якомога більше самостійності, віддаючи у повну їх власність ті окремі гіпотези, які він пропонує їм перевірити...; ...співробітники повинні заразитися ентузіазмом свого керівника; ...потрібно, щоб керівник

надавав своїм співробітникам можливість широкої критики і проявів повної індивідуальної ініціативи...» [28].

Метою дослідження є історичний аналіз Дніпровської школи дерматології та венерології через призму філософії науки, визначення ключових періодів її становлення та розвитку, основних досягнень, ролі лідерів у формуванні наукової школи для подальшого вдосконалення методології викладання та наукових досліджень.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У дослідженні використовувались загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні методи, базуючись на принципах історизму, науковості та об'єктивності у висвітленні подій, що склало методологічну основу дослідження. Ураховуючи міждисциплінарний характер цього дослідження, автори використовували сучасний категоріально-понятійний апарат, застосовуваний істориками та фахівцями інших галузей науки. За допомогою таких загальнонаукових методів, як синтез, аналіз, індукція та дедукція, були визначені об'єкт та предмет, мета, наукова новизна статті і сформульовані висновки. Оптимально-конструктивний пошук і використання архівних матеріалів, наукових джерел та праць забезпечено застосуванням комплексу різноманітних засобів наукового дослідження: аналіз та синтез. Статистичний метод (дескриптивна статистика) дозволив обробити дані для забезпечення точності та відповідності досліджуваній проблемі. Принцип історизму та хронологія стали домінантою цього дослідження, автори враховували сучасну ситуацію в освіті та науці.

Дослідження схвалено комісією з питань біомедичної етики ДДМУ (протокол № 29 від 19.06.2025) та проведено відповідно до принципів біоетики, викладених у Гельсінській декларації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людей» та «Загальній декларації про біоетику та права людини (ЮНЕСКО)».

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Життя науковця дуже мінливе й полягає в постійному пошуку відповідей, саме так починається наука – із запитань, інші процеси можна назвати накопиченням знань. Кафедра, окрім того, що це структурний підрозділ будь-якого університету, – це рушійна сила як у формальному (без трьох кафедр не існує факультету), так і в неформальному (суспільна діяльність однодумців під керівництвом лідера, здатного ініціювати нові напрями наукового пошуку, розкривати творчі здібності молодих науковців) розумінні. Кафедра має спільні характеристики (лідер-

керівник, зародження, накопичення знань, передача знань наступному поколінню) з науковою школою, але, на відміну від неї, життєвий цикл кафедри довший і залежить від наукових, педагогічних та психологічних здібностей керівників.

Розглянемо це на прикладі кафедри шкірних та венеричних хвороб ДДМУ, яка вивчає захворювання шкіри та захворювання, що переважно передаються статевим шляхом (рис. 3).

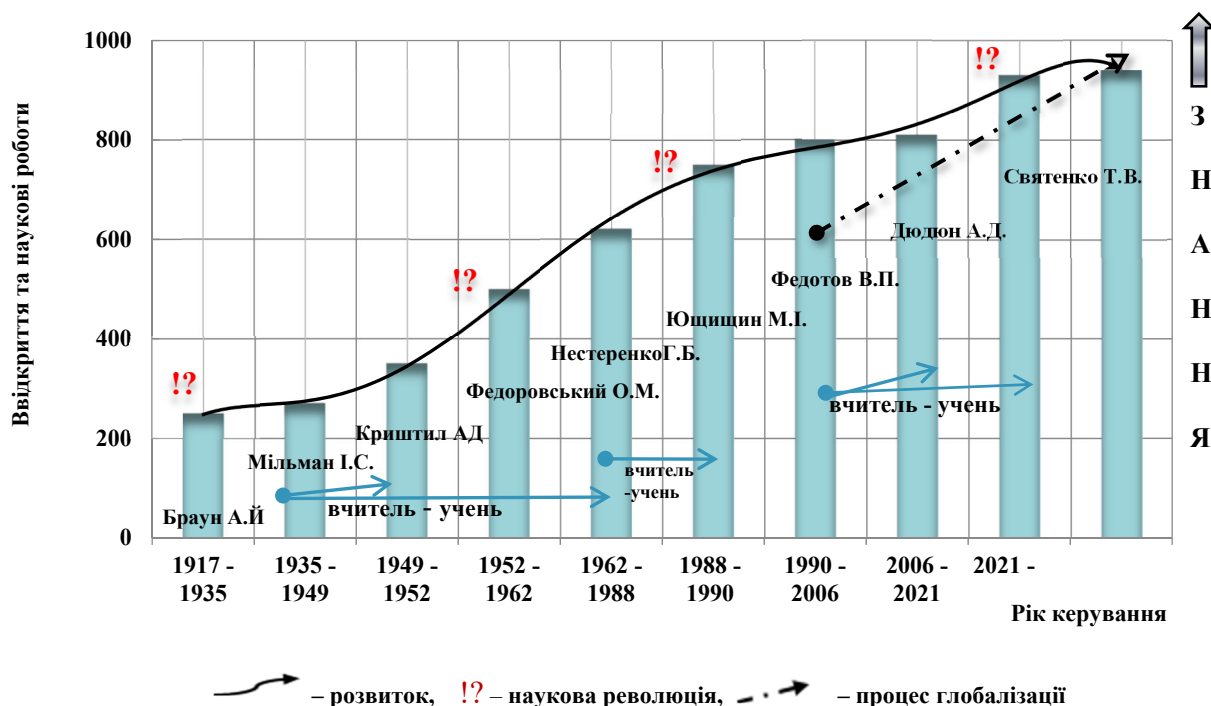

Рис. 3. Етапи історичного розвитку кафедри шкірних та венеричних хвороб Дніпровського державного медичного університету

Кафедра нараховує майже 110 років свого історичного розвитку, як видно з діаграми, кількість знань з кожним роком накопичується все більше, що є результатом наукової діяльності співробітників кафедри;

- розвиток (позначений на діаграмі —) нагадує щаблі (сходи), що відповідає філософському закону Т. Куна — історіографічна концепція розвитку науки, яка розвивається стрибкоподібно у вигляді наукових революцій (період розпаду парадигми), а історична еволюція — протиборство різних наукових колективів, у цьому випадку протиборство наукових поколінь;

- наукова революція (позначена на діаграмі як !?) — це знаходження відповідей та виникнення нових запитань у науці (історична еволюція) або конкуренція науково-дослідних програм, які пов'язані між собою спільною основою, ідеєю і принципами (філософський закон розвитку науки І. Лакатоша);

- процес глобалізації науки та освітнього процесу (позначений на діаграмі —) — запровадження Болонської системи (2005 рік) в

Україні, впровадження «відкритої науки» в Європі (відкритий доступ до наукових публікацій дослідниками з різних країн) [29], який триває і досі.

Під час написання статті був з'ясований факт, що з 1 вересня 1951 року на посаду завідувача кафедри несподівано була призначена д.мед.н., професорка Дегтяр Анастасія Яковлівна і також несподівано була переведена в іншу установу в лютому 1952 року (рис. 4).

Даних про науково-педагогічну діяльність не залишилось, також їх немає на кафедрі дерматовенерології Білоруського державного медичного університету, де професорка А.Я. Дегтяр працювала з 1949 до 1950 року. Зі слів співробітників кафедри шкірних та венеричних хвороб ДДМУ, є три припущення щодо її діяльності як завідувачка кафедри:

1. Сприяти лікуванню кафедри.
2. Як співробітник Міністерства державної безпеки СРСР, мала завдання з'ясувати «настрій» колективу.
3. Зберегти та зміцнити кафедру в складні для неї роки.

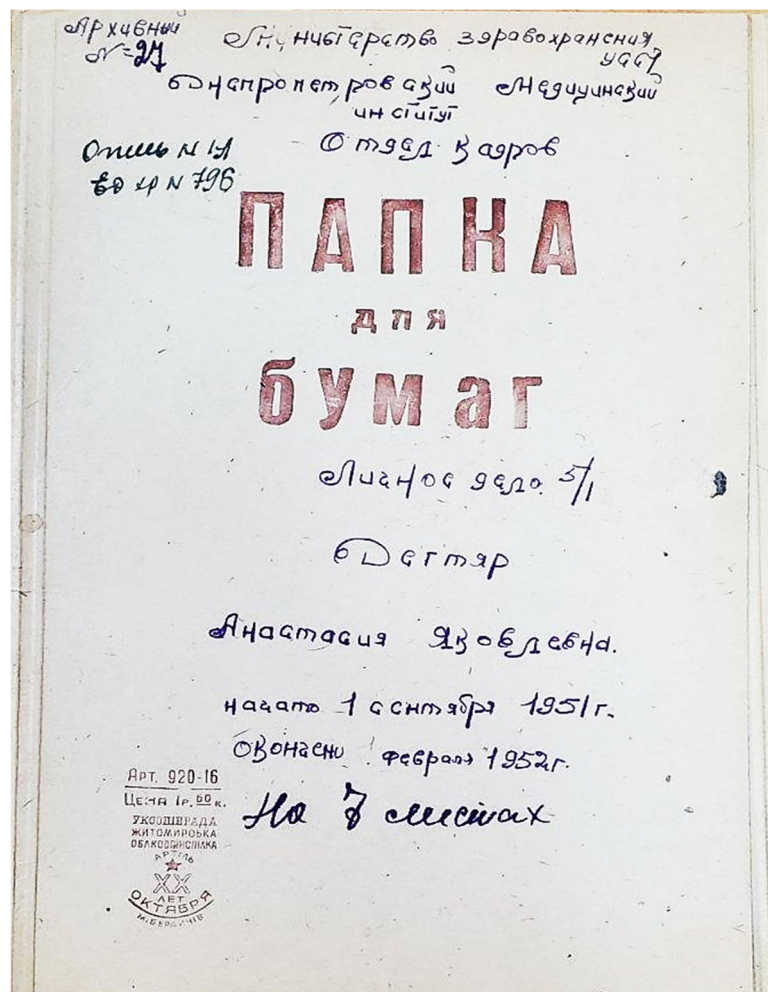

Рис. 4. Архівна справа з відділу кадрів професорки А.Я. Дегтяр

На жаль, на сьогоднішній день достовірно підтвердити ці два припущення не можливо. Друге припущення спирається на опосередковані дані, період її роботи збігається з періодом «пошуку ворогів народу» [30], з часами ГУЛАГа – одного із символів тоталітаризму та знецінення людського життя [31]. На користь другого припущення може свідчити її короткий термін роботи на різних кафедрах. Несподіване призначення і таке ж несподіване звільнення.

Важливо підкреслити, що наука є сферою суспільного життя/діяльності людей (співробітників кафедри), яка полягає в здобутті нових знань через низку запитань та відповідей, а також у використанні вже наявних знань, удосконалених, пристосованих до реалій сьогодення. Якщо відштовхуватися від перекладу слова «кафедра» (від давньогрецької *καθηδρά* – «сідалище; сидіння») та переносного значення цього слова (кафедра як символ єпископської влади, трон і резиденція владики, символ вчительського авторитету), можна надати визначення «кафедри» з

точки зору філософії – це місце, де працюють одностудентів і займаються розробкою питань науки та освіти, мають високе визнання в суспільстві та серед своїх учнів.

Професія медика – найгуманніша, саме вони дарують здоров'я людям, рятують від найрізноманітніших хвороб, тому багато людей пов'язують образ медика з надією і захистом.

Кожен історичний проміжок часу має свої періоди/етапи. Етапи розвитку кафедри шкірних та венеричних хвороб ДДМУ автори вирішили порівняти з напрямками мистецтва, адже слово «медицина» (лат. *medicina*) походить від словосполучення «*ars medicina*» – мистецтво лікування, зцілення. «Життя коротке, шлях мистецтва (лікування) довгий... (Гіппократ, 460-377 рр. до н.е.)... філософський зміст – «про коротке життя лікаря... та шлях опанування мистецтвом лікування, який є довгим» [32]:

1. Період «медичного абстракціонізму» (1917-1952 роки) – намагання поєднати методи діагностики та лікування при відсутності певних

знань про ці методи (застосування рентгенівського апарата для лікування фавусу тощо).

2. Період «медичного модернізму» (1952-1990 роки) – поява великої кількості нових знань та наукових шкіл. Школи часто не визнавали одна одної, але всі перебували в пошуках новітніх засобів діагностики та лікування.

3. Період «медичного відродження» (1990-2021 роки) – ґрунтується на ідеалах гуманізму та людиноцентризму.

4. Період «медичного конструктивізму» з 2021 року – період доказової медицини.

Все має свій початок, і перший етап – це становлення і розвиток. Проєкт (відкриття кафедри шкірних та венеричних хвороб) також має свій початок – початок змін (нова кар'єра, розвиток навичок), початок зародження (наукової школи), початок розвитку наукових досліджень та подальший вплив на науку та зокрема на людину і формування особистості (табл. 1).

Таблиця 1

**Особистий внесок завідувачів кафедри в науку
в період «медичного абстракціонізму» (1917-1952 роки) та їх послідовники**

Завідувач кафедри / рік керування	Напрямок досліджень / особистий внесок	Послідовники
Браун А.Й. 1917-1935 роки	Використання рентген-епіляції для лікування фавусу, мікроспорії та трихофітії; розробив методику використання препаратів вісмуту при лікуванні хворих з різними формами сифілісу. Разом зі співробітниками кафедри він виконав низку робіт, присвячених питанням фізіотерапевтичних методів у дерматології (рентгенівські, ультрафіолетові промені, УВЧ та інше). Засновник і перший голова Катеринославського (Дніпропетровського) товариства лікарів-дерматологів	Перша кандидатська дисертація: Е.С. Каплун (до 1949 року працював доцентом кафедри), перша докторська дисертація: І.І. Христін
Мільман І.С. 1935-1949 роки	Наукова діяльність спрямована на вивчення алергічних дерматозів, зокрема екземи, фізіології та патологічної фізіології шкіри	Докторська дисертація: Е.С. Каплун – у подальшому, з 1949 року, працював завідувачем кафедри шкірних та венеричних хвороб та ректором Іркутського медінституту. Три кандидатські дисертації: Г.Б. Нестеренко, А.Д. Криштал (обидва в подальшому завідувачі кафедри), Л.М. Городський
Криштал А.Д. 1949-1952 роки	Науковий напрям дослідження - екзема в дітей	Не відомі

Панування єдиної комуністичної ідеології, контроль за всіма сферами життя, цензура та переслідування інакодумців, стандартизація поведінки та мислення – все це складові тоталітарної системи. Радянська пропаганда стверджувала, що «Радянський Союз – це найкраща держава у світі, в якій мільйони людей будують комунізм і щасливе майбутнє» [33, 34]. Того, хто не погоджувався з цим твердженням, зараховували до опозиційно налаштованого (дисидент) до радянського режиму, та його без особливих зусиль радянська влада через механізми радянської репресивної системи могла зарахувати до психічно хворих. Микита Хрущов навіть заявляв, що в СРСР немає політичних в'язнів, а є тільки психічно хворі люди, і що тільки психічно хвора людина може не погодитися зі «світлимидеями

комунізму» [35]. Репресивна машина не обходила стороною й медичні інститути/університети, професорсько-викладацький склад знаходився під постійним тиском. Перевірки й контроль навчальних закладів відбувалися систематично. Через догани та показові звільнення (з метою залякування) – за невиконання завдань ідейного виховання студентської молоді. Вплив на студентів проводився через ідеологічне наповнення лекцій, виставок, методичних розробок тощо. Фахові знання здобувалися через призму вирішальної ролі в будь-якому процесі Комуністичної партії СРСР. Засвоєння марксистсько-ленінського світогляду та вивчення їх праць вважалося «святим обов'язком» кожного громадянина Радянського Союзу [36].

Професор Мільман І.С. за роботою

Незважаючи на закритість системи Радянського Союзу, постійний тиск на професорів та викладачів, «жорстку» агітацію, науковці про-

довжували свою роботу – навчали та робили наукові винаходи. Змінювалися часи та назва навчального закладу (табл. 2).

Таблиця 2

Історія перейменувань навчального закладу

Дата	Назва після зміни	Підстава
1916 рік	Вищий медичний заклад - Катеринославські жіночі курси при гірничому інституті імені Імператора Петра І	4 жовтня 1784 року Катериною І був підписаний Указ Сенату*
1918 рік	Медичний факультет при Катеринославському університеті	Реорганізація жіночих курсів. Статут Катеринославського університету було розроблено й затверджено комісією під головуванням академіка В. І. Вернадського
1920 рік	Катеринославська державна медична академія	Реформа вищої освіти. Медичний факультет виокремлено в самостійний вищий навчальний заклад (ВУЗ)
1926 рік	Дніпропетровський медичний інститут	Назва міста змінена на Дніпропетровськ. Відповідно до цього змінено й назву ВНЗ
1966 рік	Дніпропетровський ордена Трудового Червоного Прапора медичний інститут	Указом Президії Верховної Ради СРСР за заслуги в розвитку медичної науки, у підготовці кадрів, з нагоди 50-річчя від дня заснування ВНЗ був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора
1994 рік	ДДМА Дніпропетровська державна медична академія	Постановою Кабінету Міністрів України №244 від 20.04.94 р. ВНЗ повернуто статус академії
2011 рік	ДЗ «ДМА МОЗ України» Державний заклад «Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України»	Наказ Міністерства охорони здоров'я України №156-0 від 12. 09.2011 р.
2021 рік	ДДМУ Дніпровський державний медичний університет	Наказ Міністерства охорони здоров'я України №473 від 16.03.2021 р.

Примітка. * – для відкриття вищих медичних курсів знадобилось 132 роки, причини такого довгого відкриття достовірно невідомі.

Змінювалися видатні особистості, які керували цим навчальним закладом, але постійною залишилась назва кафедри – «шкірних та венеричних хвороб». Зміна назви навчального закладу свідчить про зміну статусу закладу, якого університет набув

у міжнародному освітньому просторі та в Україні. Постійність назви кафедри свідчить про високу довіру до науковців, про системоутворювальну роль у науці та суспільстві, іншими словами, постійність – ознака надійності [37] (табл. 3).

Таблиця 3

**Особистий внесок завідувачів кафедри в науку
в період «медичного модернізму» (1952-1990 роки) та їх послідовники**

Завідувач кафедри /рік керування	Напрямок досліджень / особистий внесок	Послідовники
Федоровський О.М. 1952-1962 роки	Фундатор та перший директор Харківського науково-дослідного інституту дерматології венерології (1924 рік). Головний науковий напрям - вивчення деяких аспектів червоного вовчаку та прихованого сифілісу	Не відомі
Нестеренко Г.Б. 1962-1988 роки	Пройшов шлях на кафедрі від клінічного ординатора до професора, завідувача кафедри. Колектив кафедри під його керівництвом протягом багатьох років вивчав механізми розвитку й лікування екземи, псоріазу, червоного вовчаку, склеродермії, а також патогенез і лікування прихованого сифілісу	Захищено 9 кандидатських дисертацій: Давидов Є.А., Башмаков Г.В.(доцент, передчасна смерть не дала змоги захистити докторську дисертацію, яка вже була подана для захисту), Когон Г.Х. видав монографію «Ураження кісток і суглобів при псоріазі» (1968 рік), Герштенкерн В.Я., Плоска Л.М., Діденко І.Г., Ющишин М.І. (доцент, у подальшому завідувач кафедри), Зміїчук І.Я., Захаров В.К. – доцент, Погребняк Л.А. (останні двоє продовжують працювати на кафедрі)
Ющишин М.І. 1988-1990 роки	Вивчення деяких аспектів червоного вовчаку та прихованого сифілісу. Упроваджені методи сорбційної детоксикації хворих на алергічні дерматози, методи УФ-опромінення крові хворих на сифіліс, плазмаферез хворих на пухирчатку	Керівництво клінічними ординаторами

Молодь – велика соціально-демографічна група. Питання суті молодіжного руху має велике теоретично-практичне значення, бо надає можливість створити умови для саморозвитку й самореалізації молоді [38]. Освічена молодь, яка задіяна в суспільні процеси, є поштовхом суспільства вперед, рушійною силою в економічному прогресі. Сучасна система освіти України повинна врахувати недоліки та прорахунки радянської освіти, виокремити її позитивні моменти, велика кількість сучасних досліджень у цьому напрямі свідчить про зацікавленість цим питанням, але всі вони присвячені узагальненню недоліків освітянського процесу в радянському союзі і майже немає досліджень, які б типізували позитивні моменти. Критично мислячий, національно свідомий та соціально активний громадянин – це повинно бути базовими складовими молодіжної політики держави [39, 40].

Тому співробітники кафедри шкірних та венеричних хвороб у постійному пошуку форм та

методів навчально-виховного процесу, останні дослідження співробітників кафедри присвячені питанням мотивації вступників до медичного закладу вищої освіти [41], пошуку підходів до англійського навчання в медичному університеті (нові глобалізаційні виклики) [42] тощо (табл. 4).

Період конструктивізму, який, на нашу думку, розпочався з 2021 року, збігається з періодом «невизначеності»: пандемія COVID-19 та війна. Перед співробітниками кафедри постають нові виклики – дистанційне навчання зі своїми універсальними та специфічними для медичних спеціальностей проблемами дистанційної освіти [43]; припинення діяльності Комунального підприємства «Обласний шкірно-венерологічний диспансер» Дніпропетровської обласної ради» як основної практичної бази кафедри. Саме в цей момент на посаду завідувачки кафедри призначається доктор медичних наук, професорка Тетяна Вікторівна Святенко, перед якою постає питання

про існування кафедри, чи продовжитися історичний шлях кафедри як наукової школи. Тому була проведена величезна робота: відновлені консультації пацієнтів на базі «Дніпропетровського обласного центру соціально значущих хвороб», клінічною базою кафедри стає Приватне підприємство "Дзеркало" – «Медичний центр про-

фесора Святенко», співробітники кафедри беруть активну участь у міжнародних наукових конференціях, а також у конференціях, заснованих професоркою Т.В. Святенко – «Точки дотику», «Dermaschool. Practice», сторінку в соціальних мережах «Dermatology UA», де активно обговорюються дерматологічні кейси тощо.

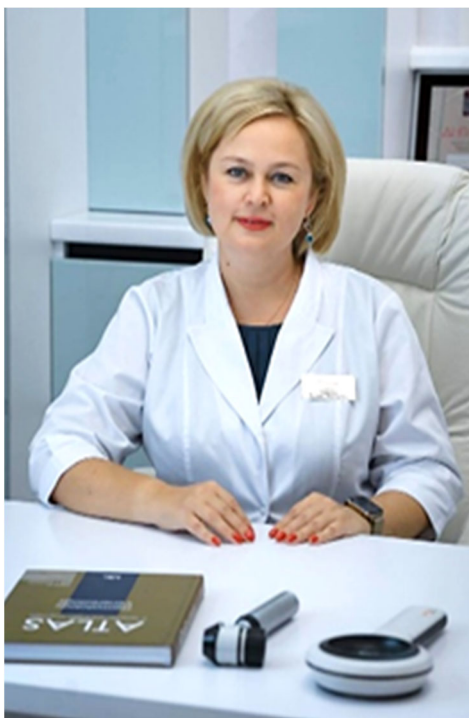

Професор Нестеренко Г.Б. (у першому ряду праворуч)
з лікарями-дерматовенерологами та співробітниками кафедри

Таблиця 4

**Особистий внесок завідувачів кафедри в науку
в період «медичного відродження» (1990–2021) роки та їх послідовники**

Завідувач кафедри / рік керування	Напрямок досліджень / особистий вклад	Послідовники
Федотов В.П. (фото 4) 1990 – 2006 роки	Прикладна імунологія, клінічна фармакологія, медична мікологія, проблеми сифілісу та уrogenітальних інфекцій, псоріаз, червоний вовчак, червоний плескатий лишай. Автор понад 900 наукових праць, серед них 10 монографій, два підручники, 20 винаходів та 34 раціоналізаторські пропозиції, 36 методичних рекомендацій, 30 інформаційних листів. Член редакційних рад 8 науково-практичних журналів України, Казахстану, Узбекистану, Росії; член Європейської академії дерматології та венерології.	Підготував 5 докторів та 50 кандидатів медичних наук. Серед його учнів-послідовників: Захаров С.В. – доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Дніпровського державного медичного університету; Горбунцов В.В. – професор кафедри, директор Науково-дослідного інституту медико-біологічних проблем (2020–2022 роки); Дюдюн А.Д. – професор та завідувач кафедри (2006–2021 роки); Святенко Т.В. – професорка та завідувачка кафедри (з 2021 року); доцент Башмаков Д.Г. – працює до сьогодні
Дюдюн А.Д. 2006–2021 роки	Патогенез і терапія псоріазу; патогенез і терапія сифілісу; етіологія, патогенез і лікування мікозів; патогенез і терапія уrogenітальних інфекцій. Основні праці: «Етіотропна фармакотерапія мікозів (протигрибкові засоби)», 2000 рік; «Гістопатологія та клінічна характеристика дерматозів», 2004 рік; «Диференційовані підходи до лікування хворих на уrogenітальний хламідіоз», 2006 рік; «Дерматологічна нозологія: деякі питання використання термінів у вітчизняній дерматології», 2007 рік	Під його керівництвом було виконано: 1 докторська дисертація й 4 кандидатські дисертації

Професорка Святенко Т.В.

**Доцент Захаров С.В., проректор
з науково-педагогічної роботи ДДМУ**

**Нижній ряд справа наліво: доцент Дюдюн А.Д. (у майбутньому професор, завідувач кафедри),
професорка Калюжна Л.Д., професор Федотов В.П. – завідувач кафедри
з учасниками конгресу дерматологів та косметологів**

Одним з головних напрямів, які обговорюються на практичних конференціях і який є принципово важливим у сучасних кризових умовах, напрям, який активно розвивають співробітники кафедри, – це «пошук щастя», а саме: що таке щастя з точки зору дерматологічного пацієнта, тобто розвиток напрямку психодерматології. Психодерматологічний підхід до зв'язку між психікою та шкірою є прогресивним шляхом до здорової шкіри та ясного розуму [44].

Іншими словами, діяльність професорки Т.В. Святенко вкладається в поняття лідера наукової школи, особистості як керівника та засновника, який здатний стратегічно мислити [45], харизматичної людини та науковця, здатної вести наступників до наукової парадигми, прагнення розвивати як себе, так і коло послідовників (табл. 5) [46].

Таблиця 5

**Особистий внесок завідувачів кафедри в науку
в період «медичного конструктивізму» з 2021 року та їх послідовники**

Завідувач кафедри / рік керування	Напрямок досліджень / особистий внесок	Послідовники
Святенко Т.В. з 2021 року	Науковий напрямок – вивчення хронічних дерматозів (онкодерматологія), косметологія, хвороби нігтів та волосся. Віце-президентка Української асоціації лікарів-дерматовенерологів і косметологів, експертка МОЗ, членкиня Європейської академії дерматовенерології, членкиня Казахстанської асоціації дерматовенерологів та дерматокосметологів. хедлайнерка DERMx SUMMIT та засновниця школи практичної дерматокосметології, школи atopii в місті Дніпро. Є автором 485 наукових робіт, у тому числі 11 монографій, 4 підручників, 17 посібників, 20 патентів та 2 атласів. Під редакцією професорки Святенко Т.В., доцентів Захарова В.К. та Захарова С.В. видано три підручники, автори – співробітники кафедри. Авторка проєкту дитячих книг про корисні звички «Михлик їде на море» та «Рукавичка для носа». Нагороджена Почесною грамотою Верховної Ради України, подякою МОЗ України	Захищено 4 кандидатські дисертації. На сьогоднішній день є науковою керівницею 3 аспірантів та 4 клінічних ординаторів-іноземців. Керівниця 39 лікарів-інтернів

Підсумовуючи наведене вище, можна вважати перспективним напрямком дослідження вивчення кожного періоду окремо, вивчення дослідно-педагогічної спадщини як частини єдиного цілого – Дніпровської школи дерматології та венерології, що надає повномірне розуміння внеску її науковців у розвиток вітчизняної та світової медичної науки.

Наприкінці хотілося б підкреслити, що історія наукових шкіл не є історією всієї науки [47], оскільки залишається в тіні та не потрапляє в поле зору істориків діяльність багатьох учених, які хоч і не створили наукових шкіл [48], але своєю науковою, науково-організаційною та педагогічною діяльністю зробили безперечно вагомий внесок для науки.

ВИСНОВКИ

1. Ґрунтуючись на принципах історизму, об'єктивності та науковості, за допомогою комплексного аналізу внеску співробітників, зокрема завідувачів кафедри шкірних та венеричних хвороб Дніпровського державного медичного університету, у медичну науку та створення наукової школи, доведено, що історична еволюція кафедри підпорядковується філософським законам розвитку науки Т. Куна та І. Лакатоша, має періоди/етапи, що відповідають реальності тодішніх часів і які автори, за аналогією з напрямками мистецтва, автори визначили, як період «медичного абстракціонізму», період «медичного модернізму», період «медичного відродження» та період «медичного конструктивізму».

2. Доведено, що науково-педагогічні досягнення наукової школи кафедри відомі як в Україні, так і за її межами завдяки науковим лідерам, численним послідовникам, спільності та єдності наукових поглядів.

3. Вивчення та узагальнення досвіду трансформації медичної освіти та науки на прикладі

історії розвитку й сучасних досягнень кафедри шкірних та венеричних хвороб Дніпровського державного медичного університету демонструє наявність загальних закономірностей, які можливо використовувати для прогнозу перспектив подальшого розвитку та вдосконалення методології освітянської діяльності та наукових досліджень.

Теперішній склад кафедри шкірних та венеричних хвороб ДДМУ
(зліва направо): асистентка Акімова В.В., асистент Стрюков В.В., доцент Захаров В.К., професор Горбунцов В.В., професорка Святенко Т.В., доцент Башмаков Д.Г., асистентка Погребняк Л.А.

Внески авторів:

Святенко Т.В. – адміністрування проєкту, написання – рецензування та редагування;

Захаров В.К. – написання – початковий проєкт;

Захаров С.В. – адміністрування проєкту, написання – рецензування та редагування;

Стрюков В.В. – концептуалізація, методологія, написання – початковий проєкт;

Башмаков Д.Г. – формальний аналіз;

Горбунцов В.В. – дослідження, ресурси;

Погребняк Л.А. – дослідження, ресурси;

Акімова В.В. – ресурси, дослідження.

Фінансування. Дослідження не має зовнішніх джерел фінансування.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

REFERENCES

1. Toinbi A. Dzh. [Studies in History. Vol. 1]. Kyiv: Osnovy; 1995. 614 p. Ukrainian. Available from: <https://b.eruditor.link/file/1289820/>
2. Myres JL. History – Karl Jaspers: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. Zürich: Artemis-Verlag; 1949. 360 p. Cloth. Class Rev [Internet]. 1951 [cited 2025 Jan 4];1(2):104-5. doi: <https://doi.org/10.1017/s0009840x00174645>
3. Kyselov M. [History and historical memory: spheres of intersection]. Multiversum. Philosophical almanac. 2020;2(1):44-63. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.2.1.03>
4. Gorodnia N. Global history, world history and globalization. Eur Hist Stud. 2019;14:58-72. doi: <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2019.14.58-72>
5. Krupskiy OP, Stasiuk YM. Storytelling as a tool for forming and supporting organisational culture in medical institutions. Commun Commun Technol. 2023 Oct 17;23:134-44. doi: <https://doi.org/10.15421/292321>
6. Alkov VA. [Methodological perspectives of the history of everyday life in Ukrainian historical and medical local history]. Stud Hist Philos Sci Technol. 2021;29(1):73-80. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.15421/272009>
7. Robak I, Alkov V, Demochko H. History of medical everyday as a projectional direction of historical and medical studies. Shidnoevropejskij zurnal vnutrisnoi ta simejnoi med. 2023;2023(1):23-7. doi: <https://doi.org/10.15407/internalmed2023.01.023>
8. Hudoshnyk O, Krupskiy OP. Science and comics: from popularization to the discipline of Comics Studies. Hist Sci Technol. 2022 Dec 16;12(2):210-30. doi: <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2022-12-2-210-230>
9. Duma D, Wong L, O'Neill D, Kelly BD. Taking histories: joint working of disciplines in medical history scholarship. Ir J Med Sci. 2021 Nov;190(4):1533-5. doi: <https://doi.org/10.1007/s11845-021-02511-8>
10. Schicktanz S, Michl S, Stoff H. Bioethics and the argumentative legacy of atrocities in medical history: reflections on a complex relationship. Bioethics. 2021 Jul;35(6):499-507. doi: <https://doi.org/10.1111/bioe.12841>
11. da Silva N, Augustin M, Langenbruch A, Mrowietz U, Reich K, Thaçi D, et al. Disease burden and treatment needs of patients with psoriasis in sexually-sensitive and visible body areas: results from a large-scale survey in routine care. Eur J Dermatol. 2020;30(3):267-78. doi: <https://doi.org/10.1684/ejd.2020.3768>
12. Lelutiu-Weinberger C, Filimon ML, Hoover D, Lixandru M, Hanu L, Dogaru B, et al. An mHealth Intervention for Gay and Bisexual Men's Mental, Behavioral, and Sexual Health in a High-Stigma, Low-Resource Context (Project Comunică): Protocol for a Randomized Controlled Trial. JMIR Res Protoc. 2024;13:e52853. doi: <https://doi.org/10.2196/52853>
13. Balachandran A. Documents, Digitisation and History. South Asia. 2022;45(2):339-49. doi: <https://doi.org/10.1080/00856401.2022.2037301>
14. Balachandran A. Documents, Digitisation and History. South Asia. 2022;45(2):339-49. doi: <https://doi.org/10.1080/00856401.2022.2037301>
15. Piret J, Boivin G. Pandemics Throughout History. Front Microbiol. 2021 Jan 15;11:631736. doi: <https://doi.org/10.3389/fmicb.2020.631736>
16. Martin CMB. Observations from the Korean War for Modern Military Medicine. Korean J Med Hist. 2023;32(3):787-828. doi: <https://doi.org/10.13081/kjmh.2023.32.787>
17. Vasiliyev KK. Story of the history of medicine in Ukraine: pre-Soviet, Soviet and post-Soviet periods (XIX – early XXI centuries). Shidnoevropejskij zurnal vnutrisnoi ta simejnoi med. 2019;2019(1):29-35. doi: <https://doi.org/10.15407/internalmed2019.01.029>
18. Deforzh H. The contribution of functional morphologists to the development of medicine (the end of the XIX – the beginning of the XX centuries). Hist Sci Technol. 2018;7(11):161-8. doi: <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2017-7-11-161-168>
19. Shadrina O. Scientific works P.I. Gavsevich (1883-1920) and the state research on the culture of medicinal plants. Hist Sci Technol. 2018;8(1, 12):244-56. doi: [https://doi.org/10.32703/2415-7422-2018-8-1\(12\)-244-256](https://doi.org/10.32703/2415-7422-2018-8-1(12)-244-256)
20. Gamaliia V. Natalia Osadcha-Yanata (1891-1982): Pages of Biography. Hist Sci Technol. 2018;8(2, 13):436-45. doi: [https://doi.org/10.32703/2415-7422-2018-8-2\(13\)-436-445](https://doi.org/10.32703/2415-7422-2018-8-2(13)-436-445)
21. Wulff E. Army Forces and epidemic diseases: A travel through the XIXth century International Sanitary Conferences. Hist Sci Technol. 2020;10(1, 16):138-50. doi: [https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1\(16\)-138-150](https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-138-150)
22. Eramo S, Barraco G, Zampetti P. The forgotten contribution of J.E. Purkyně to dentistry. Hist Sci Technol. 2020;10(2):281-92. doi: <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-2-281-292>
23. Sakkas H, Spyropoulou P. The legacy of Saint Luke (Valentin Felixovich Voyno-Yasenetsky) to medical sciences. Hist Sci Technol. 2021;11(1):68-83. doi: <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-68-83>
24. Petrushko M, Piniaiev V, Yurchuk T. The history of assisted reproductive technologies: from prohibition to recognition. Hist Sci Technol. 2021;11(2):315-28. doi: <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-2-315-328>
25. Adu-Gyamfi S, Gyasi RM, Darkwa BD. Historicizing medical drones in Africa: a focus on Ghana. Hist Sci Technol. 2021;11(1):103-25. doi: <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-103-125>
26. Duplenko YK. Oleksandr Bogomolets and the activities of the Academy of Sciences of Ukraine in times of his presidency (1930-1946). Nauka ta naukoznavstvo. 2019;3:94-105. doi: <https://doi.org/10.15407/sofs2019.03.094>
27. Zerbino DD, Chaikovskiy YB, Chernii VI, Sviatenko TV, Volos LI, Svystunov IV, et al. Professor V.G. Shlopov – an outstanding representative of domestic

pathological anatomy (to the 80th birthday). *Medicni perspektivi*. 2021;26(3):228-9.

doi: <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2021.3.242346>

28. Bohomolets O. [Selected Works: Vol. 3]. Kyiv: AN URSR; 1958. 369 p. Ukrainian.

29. Dovidonytė R. Implementation of Open Science in Lithuania. *Nord Perspect Open Sci*. 2019;4:1-12. doi: <https://doi.org/10.7557/11.4828>

30. Schacht A. Fractures overseen: soviet medical experts splitting from the international epistemic community during the interwar period. *Eur Rev Hist*. 2024;31(1):75-98. doi: <https://doi.org/10.1080/13507486.2023.2296138>

31. Florensa C, Nieto-Galan A. Introduction: Science popularization, dictatorships, and democracies. *Hist Sci*. 2022;60(3):329-47. doi: <https://doi.org/10.1177/00732753221091029>

32. Dziak H, Pertseva T, Vasylieva T, Khamaziuk T. [The origins and traditions of the art of healing in the puzzles of world history: from antiquity to the Middle Ages.]. Dnipro: Herda; 2022. Ukrainian. Available from: <https://repo.dma.dp.ua/7703/>

33. Bezpalko B. The Formation of the Image of the "Enemy" in Soviet School Textbooks of the Humanities Block (1930s): Based on the Materials of Kyiv Publications. *Kyiv Hist Stud*. 2023;17(2):120-6. doi: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.215>

34. Hrusheva T, Mozghova O. [Between social and socialist realism: the aesthetics of photography in the context of soviet propaganda (on the example of the photo club «Zaporizhya»). *Zaporizhzhia historical review* [Internet]. 2020 [cited 2025 Mar 27];2(54). Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.26661/zhv-2020-2-54-32>

35. Sukhoruchko VV. [Soviet punitive psychiatry as a tool to fight the Ukrainian dissident movement (1960s-1970s)]. *Sci Notes Taurida Natl V.I. Vernadsky Univ Ser Hist Sci*. 2023;2:78-82. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.12>

36. Martyniv MA. [Ideological component of educational activities of the Ternopil institute for improvement of teachers' qualifications 1945-1950]. *Sci Notes Taurida Natl V.I. Vernadsky Univ. Ser: Hist sci*. 2023;2:63-70. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.10>

37. Stukan TM. [Youth policy: essence, basic principles and state of implementation in Ukraine]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Ser.: Ekonomika*. 2020;4:125-31. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.15>

38. Lantukh I, Lantukh A. On the question of business entities personal reliability concept as a psychological definition. *Pedagog Innov*. 2020;2:152-60. doi: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(25\)-152-160](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(25)-152-160)

39. Vorobiova O, Prokopenko V. Implementation of the technology of individual training as a condition of high-quality medical education. *MOD Pedagog*. 2023;1(4):70-5. doi: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4\(211\)-70-75](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)-70-75)

40. Striukov VV, Hromtseva OV. State regulation of health education: present, problems and solutions. *Econ Horiz*. 2022;(4, 22):100-12. doi: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267023](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267023)

41. Borysiuk I, Yaremkevych R, Sviatenko T, Striukov V, Krupsky O. El impacto de la pandemia de COVID-19 en la educación de los estudiantes de medicina. *Apunt Univ*. 2023;13(1):164-89. doi: <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1322>

42. Zakharov SV, Rusakova OO, Smolianova OV. [Motivational and emotional aspects of choosing a doctor's profession by applicants to a medical institution of higher education]. *Med osvita*. 2023;1:35-41. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.1.13564>

43. Kryshinska TY, Sharun AV, Zakharov SV, Stepanskyi DA. English-language educational models in medical university. *Medicni perspektivi*. 2022;27(3):50-5. doi: <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2022.3.265850>

44. Ziehfrennd S, Wecker H, Mittag S, Weis J, Tizek L, Verkhoturova V, et al. Happiness across the borders – A cross-sectional study among patients with psoriasis and atopic dermatitis in Europe. *J Eur Acad Dermatol Venereol*. 2025 Mar;39(3):529-42. doi: <https://doi.org/10.1111/jdv.20288>

45. Striukov VV, Grynko TV, Krupskyi OP, Vazov RG. Current state and strategic directions of development of state management of nursing education in Ukraine. *Medicni perspektivi*. 2022;27(1):174-83. doi: <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2022.1.254469>

46. Pincus JD. Leadership as a determinant of need fulfillment: implications for meta-theory, methods, and practice. *Front Psychol*. 2024 Jun 25;15:1427072. doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1427072>

47. Ahmedov HH. Some Comments About the Cultural-Historical Scientific School. *TPJ*. 2022;4:32-6. <http://speerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/45>

48. Yotka V. [To the essence of the concept of "Scientific School"]. *Res Notes*. 2023;1:7-13. Ukrainian. doi: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2023-pp-1-7-13>

Стаття надійшла до редакції 01.05.2025;
затверджена до публікації 22.08.2025

